

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA UNELTELE DE PIATRĂ ȘLEFUITĂ DIN ARIA DE RĂSPINDIRE A CULTURII HAMANGIA

Eugen Comșa

În cercetarea arheologică a neoliticului României, în prezent se acordă o atenție tot mai mare și problemelor ridicate de evoluția uneltelor de piatră șlefuită¹. Acestea sînt studiate acum nu numai din punct de vedere tipologic, ci se analizează și evoluția lor funcțională, în directă legătură cu ocupațiile oamenilor care le-au întrebuițat în vechime².

În cele ce urmează ne vom ocupa pe larg cu seria uneltelor de piatră șlefuită din aria de răspîndire a comunităților culturii Hamangia³.

Pentru a putea expune, în chip firesc, în ordine cronologică evoluția uneltelor amînțite, se cuvine să zăbovim puțin asupra problemelor legate de periodizarea culturii Hamangia, deoarece — pînă în prezent — părerile în această privință sînt împărțite.

★

După părerea lui D. Berciu, cultura Hamangia, la origine, este străină de regiunile noastre și se crede că respectivele comunități (la un nivel cronologic corespunzător culturilor cardiale timpurii, mediteraneene), pornite din spre sud, ar fi ajuns în zona Dunării inferioare, de-a lungul țărmlui de vest al Mării Negre. Cultura Hamangia — după aceeași concepție — a avut în Dobrogea o dezvoltare foarte îndelungată; începutul ei s-ar plasa, în parte paralel cu evoluția comunităților culturii Criș din Moldova și s-a încheiat în perioada începutului procesului de formare a variantei dobrogene a culturii Gumelnița. Evoluția comunităților culturii Hamangia — conform aceleiași păreri — s-a desfășurat de-a lungul a cinci faze: Hamangia I — Hamangia V⁴, dar, în diferite lucrări apărute pînă în prezent, au fost publicate numai date (au fost redade materiale ceramice) referitoare la fazele Hamangia II și Hamangia III. Perioadelor de la sfîrșitul culturii Hamangia le sînt atribuite de către D. Berciu, unele loturi de materiale, destul de sârce (de ex. : cel de la Cernavoda).

1 Eugen Comșa, **Date despre uneltele de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului, de pe teritoriul României (Istoricul problemei, tipuri-funcționalitate)**. În : SCIV, 23, 1972, 2, p. 245—262.

2 **Ibidem**, p. 245—262.

3 Uneltele de piatră din aria culturii Hamangia au fost studiate pe loturi mai întii de către D. Berciu, **Cultura Hamangia București**, 1966, *passim*.

4 **Ibidem**, p. 35—51.

În funcție de observațiile pe care le-a făcut în cursul săpăturilor (din diferite așezări Hamangia) la care a participat, Sebastian Morintz⁵ consideră că începutul culturii Hamangia este reprezentat în așezarea de la Golovița (= faza Hamangia II, după periodizarea lui D. Berciu). A urmat faza documentată în așezarea Ceamurlia de Jos (= faza Hamangia III, după D. Berciu).

Ținând seama de datele expuse de cei doi arheologi și în funcție de unele descoperiri recente, pînă la noi descoperiri mai clare, considerăm că evoluția comunităților culturii Hamangia s-a desfășurat în decursul a trei faze (la care vor putea fi adăugate în viitor și altele mai vechi, mai recente sau intermediare), după cum urmează: — *faza Golovița* (fază de început a culturii), — *faza Ceamurlia de Jos* și ultima fază cunoscută pentru care propunem denumirea provizorie (pînă la descoperirea unui complex mai bogat și mai bine cercetat) de — *faza Mangalia*.

După părerea noastră, în ultimele decenii de activitate arheologică din domeniul neoliticului, s-au strins date numeroase despre diferite categorii de obiecte importante (multe dintre ele oglindind activitatea economică) în cazul nostru este vorba de unelte de piatră șlefuită. Socotim că pentru a ușura munca specialiștilor (de azi și de mâine), a sosit vremea să se înceapă publicarea unor *inventaria* de unelte de piatră șlefuită (urmate de comentariile istorice corespunzătoare) pentru fiecare cultură neolitică în parte. În cele ce urmează prezentăm seria uneltelor din aria culturii Hamangia⁶. Într-un astfel de inventar socotim că este necesar ca fiecare piesă să fie numerotată. La fiecare cifră adăugîndu-se în față sigla categoriei de obiecte, în cazul nostru P (= unelte de piatră), urmată de inițiala culturii (în cazul repetării inițialei, se vor adăuga cîte două litere definitorii). În continuare să fie expuse, pe scurt toate datele (inclusiv dimensiunile) referitoare la piesa respectivă și desenul piesei în trei poziții (în cazuri speciale, în patru poziții). Grupînd diferitele loturi de unelte pe: culturi, faze și funcțional, se va ajunge la noi și interesante concluzii privind unelte și respectiv ocupațiile oamenilor neolitici de pe teritoriul României și din regiunile vecine.

*

Din numărul apreciabil de unelte de piatră șlefuită descoperite în diferitele așezări Hamangia, dispunem pînă acum de date referitoare la loturile de la: Golovița, Ceamurlia de Jos, Cernavoda, Limanu și Mangalia. Unelte amintite în număr de 30 au fost grupate pe planșa alăturată, pentru a fi mai ușor analizate din punct de vedere tipologic, în directă legătură cu evoluția lor cronologică, pentru a cunoaște prin comparație eventuale modificări de formă și respectiv de funcționalitate. Pe faze și complexe situația se prezintă astfel:

FAZA GOLOVITA

În cursul săpăturilor de la Golovița s-au descoperit mai multe piese dintre care au fost publicate numai șapte⁷. Ele fac parte din trei categorii de unelte (atribuirea funcțională o facem în unele cazuri cu probabilitate, deoarece piesele au fost publicate numai în fotografie, fără secțiunile necesare): P—H—1. O singură piesă poate fi atribuită teslelor (pl. I/1). Ea este lucrată din granit negru verzui, are formă trapezoidală prelungă, cu partea inferioară șlefuită, cu secțiune ovală, iar cea superioară (cu suprafața zgrunțuroasă) are secțiune rotundă. Dim.: L = 13,5 cm : l = 5,8 cm.

Două piese le atribuim topoarelor. Ele au fost lucrate din rocă relativ moale. P—H—2. Topor de formă trapezoidală (pl. I/2) cu laturile puțin arcuite. Taișul

⁵ Informații primite de la Sebastian Morintz.

⁶ Într-o astfel de lucrare este obligatorie și precizarea funcțională a fiecărei piese, în funcție de forma și de secțiunile uneltei, ca și de urmele (sub formă de zgrieturi) de activitate păstrate pe ea.

⁷ D. Berciu, op. cit., p. 245.

este arcuit (cu axul oblic) și ciobit. Muchia este spartă. Dim.: $L = 7,3$ cm; $I = 4,6$ cm.

P—H—3. Topor aproape dreptunghiular (pl. I/3), cu tăișul puțin arcuit. Muchia este dreaptă și puțin ciobită. Dim. $L = 8$ cm; $l = 4,2$ cm.

P—H—4. Daltă de formă trapezoidală (pl. I/4) cu o latură puțin arcuită, cealaltă dreaptă. Tăișul aproape drept. Porțiunea dinspre muchie ciobită. Dim.: $L = 8,2$ cm; $l = 4,8$ cm.

P—H—5. Daltă de formă trapezoidală prelungă (pl. I/5), cu o latură mai dreaptă, alta arcuită. Tăișul este ciobit și muchia arcuită. Dim.: $9,7$ cm; $l = 5,1$ cm.

P—H—6. Daltă de formă trapezoidală. Tăișul este arcuit și ciobit. Muchia este ciobită. Dim.: $L = 5,5$ cm; $l = 5$ cm.

Din datele expuse cu privire la uneltele de piatră din *faza Golovița* rezultă că: a. Toate uneltele (destul de rare) au fost descoperite în cuprinsul unei așezări; b. Majoritatea au fost făcute din rocă relativ moale; c. Majoritatea sînt de formă trapezoidală; d. Dimensiunile lor sînt medii, obișnuite uneltelor din neoliticul mijlociu; e. Toate uneltele sînt „plate”; f. Nici una nu este perforată; g. Teslele sînt foarte rare; h. Topoarele sînt destul de rare; i. Proporțional dălțile sînt destul de multe; j. Uneltele descrise au fost folosite vreme îndelungată, căci „poartă urme de uzură, tăișurile fiind deteriorate”⁸; k. Unele piese (teslele) erau legate direct pe coadă, iar celelalte prin intermediul unor manșoane.

FAZA CEAMURLIA DE JOS

a. Din seria uneltelor de piatră descoperite în așezarea de la Ceamurlia de Jos au fost publicate numai 12 piese caracteristice⁹. Ținînd seama de forma secțiunii lor longitudinale (= profil, în descrierile următoare), majoritatea fac parte din două categorii: unele sînt topoare, altele sînt dălți.

P—H—7. Toporaș de formă trapezoidală (pl. I/7), are tăișul puțin arcuit și muchia spartă. Profil simetric. Dim.: $L = 4$ cm; $l = 3,3$ cm; gros. = $1,7$ cm.

P—H—8. Toporaș de formă trapezoidală (pl. I/8) are tăișul drept (puțin ciobit) și muchia arcuită. Profil simetric. Dim.: $L = 4,8$ cm; $l = 3,7$ cm; gros. = $1,4$ cm.

P—H—9. Topor masiv trapezoidal (pl. I/9) are tăișul arcuit și partea dinspre muchie spartă. Profil simetric. Dim.: $L = 5,2$ cm; $l = 4,1$ cm; gros. = $2,4$ cm.

P—H—10. Topor masiv aproape dreptunghiular (pl. I/10) are tăișul drept și muchia arcuită. Profil simetric. Dim.: $L = 7$ cm; $l = 4,2$ cm; gros. = $2,5$ cm.

P—H—11. Topor masiv, trapezoidal are tăișul puțin arcuit și muchia arcuită, groasă. Profil simetric. Secțiune transversală (= secțiune, în descrierile următoare) patrulateră. Dim.: $L = 6,4$ cm; $l = 4,5$ cm; gros. = $2,8$ cm.

P—H—12. Topor masiv (pl. I/12) de formă aproape dreptunghiulară. Tăișul și muchia (puțin oblică) sînt aproape drepte. Dim.: $L = 7$ cm; $l = 3,9$ cm; gros. = $2,4$ cm.

P—H—13. Dălțiță de formă trapezoidală (pl. I/13) cu tăișul arcuit și ciobit. Muchia este ciobită. Profil asimetric. Piesa a fost fixată într-un manșon. Dim.: $L = 3,8$ cm; $l = 2,7$ cm; gros. = $0,9$ cm.

P—H—14. Dălțiță aproape dreptunghiulară (pl. I/14) cu tăișul spart și muchia dreaptă. Profil asimetric. Dim.: $L = 4,3$ cm; $l = 3,2$ cm; gros. = $1,2$ cm.

P—H—15. Daltă masivă de formă trapezoidală (pl. I/15) cu tăișul (puțin ciobit) și muchia arcuite. Profil asimetric. Secțiune patrulateră. Dim.: $L = 10,4$ cm; $l = 6,5$ cm; gros. = $1,3$ cm.

P—H—16. O daltă deosebită, are forma aproape dreptunghiulară cu tăișul realizat printr-un plan abrupt. Profil asimetric. Secțiune aproape patrată. Dim.: $L = 6,4$ cm; $l = 1,5$ cm; gros. = $1,5$ cm.

P—H—17. Piesă cu funcție neclară (pl. I/17). Pare a fi un fragment dintr-un topor perforat, spart în dreptul orificiului și apoi porțiunea respectivă a fost ciobită și

⁸ Ibidem, p. 245.

⁹ Ibidem, p. 174—175.

șlefuită anume pentru a se face o fațetă. Unealta a fost refolosită probabil ca daltă. Dim.: L. = 5,5 cm; l. = 3,4 cm; gros. = 1,8 cm.

P—H—18. Piesă cu funcție neclară (pl. I/18), are formă aproape dreptunghiulară. Tăișul este drept puțin ciobit. Latura din stînga este puțin ciobită. Unealta a fost lucrată din rocă dură, avînd fond de culoare deschisă, cu pete închise rare. Scara neprecizată.

b. În cadrul lotului (foarte bogat) de la Cernavoda — din care au fost publicate numai 8 piese¹⁰ — se constată o diferențiere netă a formelor respectiv a funcției uneltelor.

P—H—19. Teslă mică (pl. I/19) de formă trapezoidală. Tăișul este drept și muchia arcuită. Tăișul realizat prin plan oblic. Profil asimetric. Dim.: L. = 5 cm; l. = 4,1 cm; gros. = 1,5 cm.

P—H—20. Teslă masivă, trapezoidală (pl. I/20) cu tăișul (puțin oblic) arcuit. Muchia este arcuită și groasă. Profil asimetric, neregulat. Dim.: L. = 7,2 cm; l. = 5,1 cm; gros. = 3,3 cm.

P—H—21. Topor de formă trapezoidală (pl. I/21) cu tăișul puțin arcuit, laturile și mai ales muchia sînt arcuite. Profil simetric, cu grosimea maximă pe mijloc. Dim.: L. = 8,6 cm; l. = 4,4 cm; gros. = 2,5 cm.

P—H—22. Topor fragmentar (pl. I/22) de formă trapezoidală. Tăișul este arcuit și oblic. Porțiunea dinspre muchie spartă. Profil simetric. Dim.: L. = 8 cm; l. = 5,5 cm; gros. = 2,7 cm.

P—H—23. Topor de formă trapezoidală (pl. I/23) cu tăișul și laturile arcuite. Muchia este dreaptă. Profil simetric, cu grosimea maximă pe mijloc. Secțiune patrulateră. Dim.: L. = 8,9 cm; l. = 5,4 cm; gros. = 3 cm.

P—H—24. Daltă de formă trapezoidală (pl. I/24) aproape dreptunghiulară, cu tăișul drept și muchia puțin arcuită. Profil asimetric. Dim.: L. = 6 cm; l. = 3,6 cm; gros. 1,7 cm.

P—H—25. Daltă de formă trapezoidală (pl. I/25) prelungă, cu tăișul puțin arcuit, realizat prin fațetă oblică. Muchia este arcuită. Profil asimetric, cu grosimea uniformă. Secțiunea este dreptunghiulară. Dim.: L. = 7,3 cm; l. = 3,8 cm; gros. = 0,8 cm.

P—H—26. Daltă mare trapezoidală (pl. I/26) prelungă, cu tăișul puțin arcuit și ciobit. Muchia groasă și oblică. Profil asimetric, cu grosimea uniformă. Secțiunea dreptunghiulară. Dim.: L. = 14 cm; l. = 4,4 cm; gros. = 2,6 cm.

Din datele expuse despre uneltele din faza *Ceamurlia de Jos* rezultă că :

- a. Sînt mai numeroase decît cele din faza precedentă.
- b. Astfel de unelte s-au descoperit în cuprinsul unor așezări (de ex.: lotul de la *Ceamurlia de Jos*).
- c. În schimb, majoritatea pieselor din complexul de la Cernavoda s-au descoperit în cuprinsul necropolei de tip Hamangia. S-a făcut chiar precizarea că aproape în fiecare mormînt se afla cîte o unealtă de piatră șlefuită.
- d. Piesele descrise sînt unelte plate.
- e. Nu se semnalează nici o unealtă perforată de piatră.
- f. Se constată o diferențiere netă în privința formei între cele trei categorii de unelte : tesle, topoare și dălți.
- g. Teslele apar în număr din ce în ce mai mic. Judecînd în funcție de dimensiuni ele erau fixate direct pe coadă. Ele au tăișul aproape drept și muchia arcuită. Piesa P—H—20 are muchia groasă.
- h. Crește mult numărul topoarelor. În privința celor din lotul de la *Ceamurlia de Jos* se remarcă existența mai multor variante fiecare desigur cu implicații funcționale. Piesa P—H—7, ținînd seama de mărimea ei redusă, putea fi înfiptă într-un manșon de corn de cerb. Toate celelalte topoare fiind mai mari, au fost fixate direct pe coadă. Se cuvine remarcat că unele topoare sînt mai mici și au

¹⁰ D. Berclu și colaboratori în diferite lucrări : SCIV, VI, 1955, 1—2, p. 152 și 153 (fig. 2/3) ; Materiale, III, 1957, p. 85, p. 90 (fig. 5/1,2) ; Materiale, V, 1959, p. 89 ; Materiale, VI, 1959, p. 96—97 ; Materiale, VII, 1961, p. 49—50 ; D. Berclu, *Cultura Hamangia*, p. 16, (fig. 5).

grosimea uniformă, altele mai mari cu muchia mult îngroșată, dovedind prin aceasta că fiecare grup de astfel de unelte a avut câte o funcție deosebită.
i. Crește, de asemenea, numărul dălților, care dobîndesc o formă și mai ales secțiuni specifice.

FAZA MANGALIA

a. De la Limanu¹¹ provine piesa :

P—H—27. Probabil topor, cu formă trapezoidală (similar piesei P—H—21) aproape triunghiulară. Taișul, laturile și muchia sînt arcuite. Dim. : L. = 10,7 cm ; 1. 4,8 cm.

b. Ultimele trei piese provin dintr-un complex găsit întimplător, la Mangalia¹². Nu dispunem de date referitoare la condițiile de descoperire. Este posibil ca ele să fi fost găsite împreună cu unele vase întregi (poate în morminte), care datează din faza amintită :

P—H—28. Probabil daltă are forma trapezoidală (pl. I/28) cu taișul puțin arcuit și ciobit. Muchia este puternic arcuită și puțin ciobită. Publicată fără scară.

P—H—29. Probabil daltă are formă dreptunghiulară (pl. I/29) cu taișul puternic arcuit și ciobit, ca și latura din stînga. Muchia este și ea arcuită și ciobită. Publicată fără scară.

P—H—30. Daltă prelungă și îngustă. Taișul este aproape drept . Laturile și muchia sînt puțin arcuite. Publicat fără scară.

Sintetizînd datele prezentate ajungem la unele concluzii istorice interesante și utile. Unelte de piatră șlefuită, în cuprinsul ariei de răspîndire a culturii Hamangia au fost descoperite în complexe de la : Golovița, Ceamurlia de Jos, Cernavoda, Limanu¹³, Mangalia și Techirghiol¹⁴.

În cursul perioadei corespunzătoare fazelor Golovița și Ceamurlia de Jos se constată o intensificare a folosirii uneltelor de piatră șlefuită. De la un număr redus de unelte în faza Golovița, s-a ajuns la un număr apreciabil de astfel de unelte în cursul fazei Ceamurlia de Jos¹⁵, aceasta, considerăm, că s-a produs în directă legătură cu procesul de trecere tot mai accentuată la modul de trai sedentar și a comunităților culturii Hamangia¹⁶.

Dacă în faza Golovița se cunosc pînă acum numai unelte descoperite în diferite așezări, în faza Ceamurlia de Jos pe lingă piesele găsite (într-un număr relativ redus) în cuprinsul așezărilor, se menționează descoperirea unui mare număr de unelte care se aflau aproape în fiecare mormînt (lingă craniu¹⁷ sau mai ales lingă mina dreaptă)¹⁸ în cadrul necropolei de la Cernavoda. În legătură cu aceeași problemă s-a făcut observația interesantă că majoritatea uneltelor de piatră au fost nefolosite înainte de a fi depuse în morminte. Se subliniază că unei serii de unelte li s-a indicat prin cioplire doar forma, altele au fost finisate. În cazuri relativ rare uneltele poartă urme de întrebuințare. După părerea lui D. Berciu este probabil vorba de un ritual funerar conform căruia în groapa mormîntului trebuia

11 Doina Galbenu, **Așezarea și cimitirul de la Limanu**, în : *Materiale*, IX, 1970, p. 82 și fig. 6/12.

12 V. Volschi și M. Irimia, **Descoperiri arheologice la Mangalia și Limanu**, în : *Pontica*, I, 1968, p. 46 (fig. 1/1-2) și D. Berciu, **Cultura Hamangia**, p. 28 (fig. 18/6).

13 Piesele de la Limanu au fost publicate de V. Volschi și M. Irimia, *op. cit.* în : *Pontica*, I, 1968, p. 61 (fig. 21/a, b) și de Doina Galbenu, *op. cit.* în : *Materiale*, IX, 1970, p. 82 și 83 (fig. 6/12). Doina Galbenu ne-a informat că piesele atribuite complexului de la Limanu de către primii autori nu au o proveniență sigură. Ele au aparținut probabil altui lot.

14 Se precizează că au fost descoperite opt unelte de piatră șlefuită, între care : cinci dălți, un topor calapod, un topor plat de formă triunghiulară, o unealtă fragmentară (Eugen Comsa, Doina Galbenu și A. Aricescu, **Săpături arheologice la Techirghiol**, în : *Materiale*, VIII, 1962, p. 167).

15 Într-una din lucrări se vorbește chiar de „o serie excepțional de bogată de topoare” (D. Berciu, **Cultura Hamangia**, p. 82).

16 Un proces similar foarte evident s-a desfășurat în zona vecină de la vest de Dunăre în perioada de la sfîrșitul evoluției culturii Boian.

17 D. Berciu, *op. cit.*, p. 82.

18 D. Berciu, Seb. Morintz, M. Ionescu și P. Roman, **Șantierul arheologic Cernavodă**, în : *Materiale*, VII, 1961, p. 50.

depusă o unealtă de piatră făcută anume în acest scop¹⁹. Menționăm că pînă în prezent nu s-a lămurit problema dacă uneltele de piatră se puneau numai în mormintele de bărbați sau și în cele de femei²⁰. Uneltele se făceau din roci nu prea dure (probabil dintr-un fel de tuf vulcanic de culoare deschisă), dar și din roci dure vulcanice (de ex. granit, bazalt)²¹. Se amintește și faptul că în anumite zone erau utilizate roci locale mai slabe sau mai dure²².

Se cuvine subliniat că toate cele 30 unelte publicate, precum și multe altele rămase nepublicate, sînt neperforate²³. După cum am arătat mai sus, doar piesa P—H—17 este discutabilă, căci ea ar putea proveni dintr-un topor perforat spart și refolosit. De altfel, dacă ținem seama de situația în ansamblu a loturilor de unelte de piatră șlefuită descoperite pe teritoriul României și în ținuturile vecine și de perioada cînd s-a desfășurat evoluția comunităților culturii Hamangia, se cuvine să arătăm că în cursul altor culturi din zonele vecine, unele chiar mai vechi (de ex. : cultura ceramicii liniare) și altele contemporane cu cultura Hamangia (de ex. : cultura Boian) se cunosc unelte perforate de piatră. După părerea noastră, se poate presupune că prin cercetările viitoare se vor descoperi astfel de topoare perforate și în diferite complexe de tip Hamangia, începînd probabil din faza Ceamurlia de Jos și mai cu seamă din faza Mangalia.

În cursul evoluției comunităților culturii Hamangia au fost întrebuintate trei categorii de unelte de piatră șlefuită : teslele, topoarele și dălțile.

O primă precizare, studiarea din punct de vedere tipologic a uneltelor descrise ne duce la concluzia că printre ele nu este nici una care să aibă o formă specifică acestei culturi și mai ales o formă deosebită de acelea ale uneltelor specifice regiunilor noastre. Facem precizarea pentru a atrage atenție asupra faptului că se constată o deosebire evidentă în această privință între cultura Hamangia și cultura ceramicii liniare. Ambele culturi sînt considerate ca fiind la origine străine de regiunile noastre și ca fiind pătrunse gata formate în ținuturile din estul țării noastre. Acum se știe precis că membrii comunităților culturii ceramicii liniare, în perioada de început a viețuirii lor în zonele de la est de Carpați, au folosit anumite tipuri specifice (numai lor) de unelte de piatră șlefuită. Despre pătrunderea comunităților de la începutul culturii Hamangia în Dobrogea știm prea puțin. Oricum din studiarea uneltelor lor din fazele Golovița și Ceamurlia de Jos rezultă că ele sînt (în funcție de forme, tipuri și dimensiuni) din neoliticul mijlociu și că aceleași tipuri de unelte au fost utilizate și de oamenii culturii vecine. Asta înseamnă că pătrunderea comunităților Hamangia dinspre sud și stabilirea lor în Dobrogea, fie că s-a produs mult mai devreme (confirmînd în acel caz ipoteza lui D. Berciu) și cu timpul ei au renunțat să utilizeze eventuale unelte sudice specifice la început numai lor, adoptînd pe acelea comune populației din zona Dunării inferioare sau într-adevăr faza Golovița este prima fază a culturii Hamangia din regiunile noastre și că purtătorii culturii au folosit încă de la început unelte care din punct de vedere tipologic nu se deosebesc prin nimic de acelea din zona Dunării.

Teslele, unelte specifice perioadei neoliticului timpuriu, sînt foarte rare în aria de răspîndire a culturii Hamangia. Astfel în cadrul lotului studiat ele reprezintă doar 10 % din totalul pieselor.

De la o fază la alta se observă creșterea procentuală a numărului topoarelor. Subliniem și aici faptul că în lotul de la Ceamurlia de Jos, din faza cu același nume, se constată o diferențiere tipologică apreciabilă a topoarelor. Unele unelte mai mici fiind fixate prin intermediul manșoanelor de corn de cerb, altele majoritatea erau fixate direct pe coadă.

19 D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 62 și D. Berciu și Seb. Morintz, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în : *Materiale*, III, 1957, p. 88.

20 D. Berciu și Seb. Morintz, *Săpăturile de la Cernavoda*, în : *Materiale*, V, 1959, p. 101.

21 D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 62.

22 *Ibidem*, p. 174.

23 D. Berciu, *op. cit.* p. 63, menționează că în cultura Hamangia se cunoaște tehnica perforării uneltelor de os și de corn.

Dălțile insuficient diferențiate în cursul fazei Golovița au căpătat o formă și o secțiune specifice definitorii în timpul fazei Ceamurlia de Jos. Menționăm că în viitor va trebui ținut seama și în studierea altqr loturi de unelte de piatră șlefuită că în cadrul ariei de răspîndire a culturii Hamangia se constată asocierea : unui proceț redus (de 10 %) de tesle, cu un număr apreciabil de topoare (circa 40 %) și de dălți (circa 50 %).

Dacă analizăm raportul dintre lungimea și lățimea uneltelor descrise din faza Ceamurlia de Jos (descoperite în așezarea de la Ceamurlia de Jos și în complexul de la Cernavoda) ajungem la concluzia că la topoarele culturii Hamangia raportul amintit are o variabilitate destul de redusă cuprinsă între 1,21 și 1,95. Ca frecvență piesele se repartizează astfel (din totalul de 9 topoare) : 3 piese se plasează între 1,21 — 1,30 ; 2 piese între 1,40 și 1,50 ; 2 piese între 1,60 și 1,70 și restul de 2 între 1,79 și 1,95. Dălțile din aceeași fază (în număr de 8 piese) au raportul amintit cuprins între 1,21 și 4,26. Majoritatea însă se plasează între 1,21 și 1,92.

Am insistat asupra acestor raporturi dimensionale, deoarece credem că în viitor, atunci cînd se va cunoaște un număr mult mai mare de astfel de unelte găsite în condiții clare, cu precizarea exactă a funcției lor (pa baza urmelor de folosire) se va ajunge la stabilirea unei „legități” în privința raportului dintre lungime și lățime, valabile pentru o anumită perioadă și cultură.

În stadiul actual al cercetărilor, acestea au fost problemele principale privind evoluția uneltelor de piatră șlefuită folosite de purtătorii culturii Hamangia.

Plansa I. Unelte de piatră șlefuită din diferite faze și așezări ale culturii Hamangia, desenate la aceeași scară după :
BAIA-As. GOLOVIȚA : D. Berciu, *Cultura Hamangia*, 1 (p. 243, fig. 143/7) ; 2 (p. 243, fig. 143/3) ; 3 (p. 243, fig. 143/2) ; 4 (p. 243, fig. 143/4) ; 5 (p. 243, fig. 143/1) ; 6 (p. 243, fig. 143/5) ; CEAMURLIA DE JOS : *Ibidem*, 7 (p. 176, fig. 83/3) ; 8 (D. Berciu, *NEH*, I, p. 38, fig. 4/10) ; D. Berciu, *Cultura Hamangia* ; 9 (p. 176, fig. 83/1) ; 10 (p. 175, fig. 82/5) ; 11 (p. 208, fig. 93/8) ; 12 (p. 175, fig. 82/6) ; 13 (p. 188, fig. 93/6) ; 14 (p. 175, fig. 82/4) ; 15 (p. 173, fig. 81/6) ; 16 (p. 175, fig. 82/4a) ; 17 (p. 176, fig. 83/11) ; 18 (p. 12, fig. 4/2) ; CERNAVODA, *Ibidem* : 19 (p. 16, fig. 5/5) ; 20 (D. Berciu și Seb. Morintz, *op. cit.*, *Materiale*, III, 1957, p. 90, fig. 5/2) ; 21 (D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 16, fig. 5/4) ; 22 (D. Berciu și Seb. Morintz, *op. cit.*, *Materiale*, III, p. 90, fig. 5/1) ; 23 (Seb. Morintz, D. Berciu și P. Diaconu, *op. cit.*, *SCIV*, VI, 1955, 1-2, p. 153, fig. 2/3) ; D. Berciu, *Cultura Hamangia*, 24 (p. 16, fig. 5/2) ; 25 (p. 16, fig. 5/1) ; 26 (p. 16, fig. 5/3) ; LEMANU : 27 (Doina Galbenu, *op. cit.*, *Materiale*, IX, 1970, p. 82, fig. 6/12) ; MANGAJIA : 28 (V. Volschi și M. Irlmia, *op. cit.*, Pontice, I, p. 46, fig. 1/1) ; 29 (*Ibidem*, p. 46, fig. 1/2) ; 30 (D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 28, fig. 18/6). A = Tesle ; B = Topoare ; C = Dălți.

CONSIDÉRATIONS RELATIVES AUX OUTILS EN PIERRE POLIE DANS L'AIRES DE DIFFUSION DE LA CULTURE HAMANGIA

— résumé —

Dès le commencement de cette culture on constate l'usage plus fréquent des outils en pierre polie. Leur nombre réduit dans la phase Golovița augmente considérablement dans la phase Ceamurlia de Jos ; pour la première de ces phases l'outillage en pierre polie n'est attesté que dans les agglomérations, alors que les nécropoles de la phase Ceamurlia de Jos en sont dotées, de même que les agglomérations (presque chaque tombe ayant livré un exemplaire). L'étude typologique de ces outils aboutit à la conclusion qu'on ne saurait attribuer aucune forme spécifique à cette culture. Tous les outils publiés et connus sont non perforés. Durant l'évolution de la culture Hamangia, trois catégories d'outils en pierre polie trouvèrent un large emploi : herminettes, haches et ciseaux. Si les herminettes sont très rares, le nombre des haches augmente d'une phase à l'autre. La phase Ceamurlia de Jos connaît deux types de haches : les unes fixées au moyen d'un manchon en bois de cerf, les autres (la plupart d'entre elles) fixées directement au manche. Insuffisamment différenciés au cours de la phase Golovița, les ciseaux acquièrent une forme et une section spécifiques au cours de la phase Ceamurlia de Jos.

FAZA MANGALIA	FAZA CEAMURLIA DE JOS	FAZA GOLDVITA
	<p>19, 20</p>	<p>A</p>
<p>27</p>	<p>21, 22, 23</p>	<p>2, 3</p>
<p>28, 29, 30</p>	<p>1, 24, 25, 26</p>	<p>4, 5, 6</p>
<p>7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18</p>	<p>19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26</p>	<p>A, 2, 3, 4, 5, 6</p>